

पत्त्यां चा डाव

त्या दिवशी संध्याकाळी विलेपाल्याच्या विमानतळावर मी गेले. नेहमी-प्रमाणं हिरवळीवर बसले. समोरच थुईथुई नाचणार कारंजं बघत राहणं हा माझा नेहमीचा चाळा. दृष्टीसमोर कारंजं नाचत असतं न् भोवतालाच्या हिरवळीवर लहानमोठी मुलं बागडत असतात, नाचत असतात, हसत-धावत असतात. असंख्य धारांनी उडणारं ते कारंजं, अमाप उत्साहानं खेळणारी ती मुलं अन् दूरवर पसरलेली मऊ लाघवी हिरवळ— असं वाटूं लागतं की संध्याकाळला नवी पालवी फुटलेली आहे, नवं जीवन वाहातं आहे...

आताही असाच काहीसा विचार मनात खेळवत मी त्या कारंजाकडे बघत

होते नि कारंजाला वेदून राहिलेल्या कठड्यावर बसलेली निली मला दिसली. इतक्या वर्षांनीही मी तिला चटकन ओळखलं. तिच्यात तसा विशेष बदल झाला नव्हता. तिला मी जवळजवळ सहा वर्षांनी बघत होते. आम्ही दोघीही बरोबरच पास झालो नि दुरावलो. ती कुठे गेली हे मला समजलं नाही आणि मी कुठं होते हे तिलाही समजलं नसेल.

आयुष्यात ही एक मोठी गंमत असते, नाही का? दोन माणसं जवळजवळ येतात. इतकी जवळ येतात, की मिसळून जातात आणि मग ती अचानकपणे, अनपेक्षितपणे अशी अदृश्य होतात की वाटावं, त्यांचा सहवास, त्यांचं प्रेम हे सारं खोटंच होतं, भास होता.

कॉलेजमध्ये असताना माझ्याभोवती खूप मुली होत्या. पण त्या सर्वांत मला निली आवडली होती. निली व मी इतक्या जवळ का आलो हे मला एक कोडंच वाटतं. दोन माणसं मैत्रीच्या बंधनांनी आवळली जातात ती त्या दोघांच्या स्वभावात काही ना काही साम्य असतं म्हणून, पण निलीच्या न् माझ्या मनोवृत्तीत अंतर खूप होतं. मी अभ्यासू, काहीशी गंभीर, बरीचशी अबोल. पण निली मनानं रसिक, स्वच्छंदी, बोलकी. तिचा प्रत्येक शब्द उत्साहानं सळसळणारा. जीवनाचा पेला सुखानं, समाधानानं काठोकाठ भरलेला आहे असं मानणारी व तो पिण्यासाठी आपले ओठ सदैव आतुर ठेवणारी...

निली आणि मी कॉलेजच्या पहिल्या वर्षात एकत्र आलो पण मी तिच्या सन्निध गेले ती त्याच वर्षी वर्गाची ट्रिप मढ-आयलंडला गेली त्या वेळी...

समुद्राच्या किनाऱ्यावर माडाच्या गर्द सावलीत आम्ही सगळी बसलो होतो. चहापान झालं अन् गाणी म्हणण्याचा मूळ निघाला. दोघीतिर्घींनी भावगीतं म्हटली व मग निलीला आग्रह झाला. प्रथम तिनं खूप आढेवेढे घेतले आणि नंतर 'चकोरा, मीच तव चंद्रिका' हे गाणं तिनं म्हटलं.

तिच्या आवाजाला फिरत छान होती. आळोखे-पिळोखे घेत आवाज वाटेल तितका चढत होता, खाली येत होता, पाण्याचा भोवऱ्याप्रमाणं मधेच खळखळत होता. तिच्या आवाजाच्या चढउताराला, खळखळीला एक विशिष्ट ताल होता, गोडवा होता, प्रसन्नता होती.

गोव्यात जाऊन मला खूप वर्ष झाली, पण कवळ्याच्या शान्तादुर्गंची नौबत मला अजून आठवते. विशेषत: पहाटेच्या कोमल संधिप्रकाशावर सनईचे मंजुळ सूर अलगदपणे तसंगतात, ते मी अजून विसरले नाही. निलीचं गाण ऐकलं की मला ते सनईचे सूर आठवायचे.

मला गाण तितकंसं कळत नाही. पण प्रमिला जाधवच्या किंवा छोट्या गंधवांच्या गळ्यातला लाडिकपणा, मुलायमपणा मला पुनःपुन्हा ऐकावासा वाटतो. ज्योत्स्ना भोळेच्या गळ्यातली ‘भैरवी’ मला जीव लावून जाते व मा. दामलेनी पुष्कळदा आळवलेलं ‘गिरिधर गोपाला’ कैक वेळा माझ्या कानात रुंजी घालतं. कमावलेल्या या स्वरांच्या पंक्तीत निलीच्या आवाजाला निश्चित स्थान होतं.

निलीच्या या आवाजानं मला खूप भुरळ घातली. मलाच नव्हे तर सबंध कॉलेजविश्वात ती गायिका म्हणून ओळखली जाऊ लागली. कॉलेजमध्ये कोणतीही सभा असो किंवा कसलाही कार्यक्रम असो; त्याच्या शेवटी ‘वंदे मातरम्’ म्हणायचं निलीनं. या ‘वंदे मातरम्’ला तिनं स्वतःचा चाल लावलेली होती. आजपर्यंत मी खूपदा ‘वंदे मातरम्’ ऐकलं, पण वेगळ्या चालीत, आगळ्याच ढंगात ‘वंदे मातरम्’ म्हणावं तर निलीनंच. कॉलेजमधल्या सभेला किंवा कार्यक्रमाला मी हजर नसे, पण त्याच्या शेवटी मात्र निलीचं ‘वंदे मातरम्’ ऐकायला न चुकता हजर राही.

कॉलेजच्या गॅदरिंगमधे निलीच्या व्यक्तिमत्वाची दुसरी बाजू मला कळली. आणि ती म्हणजे अभिनय. निलीचा चेहरा बोलका होता. मनातल्या भावनेची थरथर, सूक्ष्म संवेदना तिच्या चेहन्यावर स्पष्टपणे उमटे. प्रत्येक शब्द ती आपल्या आवाजानं, उच्चारानं जिवंत करी. कॉलेजच्या गॅदरिंगमधे ‘लग्नाच्या बेडी’ मधील रश्मीची भूमिका तिनं उत्कृष्टपणे वठवली होती. रश्मीचा अवरखळपणा, लाडिकपणा, स्वच्छंदीपणा – सगळा तिनं आपल्या हालचालीतून टिपला होता. ‘झुंजाराव’ मधील कमळजा व ‘एकच प्याला’ तली सिंधू या तिच्या कॉलेजजीवनात गाजलेल्या आणखी दोन भूमिका.

निलीचं वैशिष्ट्य हे, की ‘लग्नाच्या बेडी’ तील रश्मीशी ती जेवढी तद्रूप होई तितकीच ‘एकच प्याला’ तल्या सिंधूशीही होई.

काही व्यक्ती कलावंत म्हणूनच जन्माला येतात. त्यांचा चेहरा, त्यांचे डोळे, त्यांच्या हाताची बोटं, त्यांचा स्वर – सारं काही कोणत्या ना कोणत्या तरी कलेची आभरणं असतात. त्यांचं जीवन म्हणजे कलेचं वस्त्र असतं. या वस्त्रातच कला शृंगारली जाते, जगासमोर येऊन मिरवते.

निलीचं मन हे असं कलासक्त होतं. रंगीत पंखाच्या नाजूक फुलपाखरासारखं किंवा झुळूझुळू वाहणाऱ्या ओढ्यावर तरंगणाऱ्या लुसलुशीत, मुलायम, स्निग्ध चांदण्यासारखं...

एकदा मी तिला बोलताबोलता म्हटलं, “ हा आवाज म्हणजे तुला देवाची देणगी आहे. ”

“ माझ्या घरातली माणसं पण हेच म्हणतात. पपांनी मला गाण शिकवायला एक मास्तरही ठेवला आहे. ”

“ मग स्वरांची राणी होणार तर तू ! ”

“ माझी ती इच्छा आहे. रेडिओतून, रस्त्याच्या बाजूच्या दुकानातल्या फोनोच्या तबकडींतून माझा आवाज घुमला पाहिजे – अगदी लता मंगेशकरसारखा.. ”

निलीच्या या शब्दांनी आणि तिच्याबद्दलच्या आमच्या अपेक्षांनी तिच्या भवितव्याच्या रेषा आखल्या होत्या. त्यावरून तिचं जीवन सरकायला हवं असं आम्हांला बाटत होतं. आम्ही एक बी पाहात होतो, त्यातून रोपटं उगवणार होतं. त्या रोपटातून झाड पालवणार होतं...

– आता मी निलीला पाहिलं आणि सगळ्या मागच्या आठवणी मनातून खल्खलत गेल्या. आपलं आवडतं माणूस पुष्कळ दिवसांनी भेटल्यानंतर मन आनंदानं ओथंबून जातं, तसंच माझं झालं. काही वेळ माझा माझ्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना. मी चटकन् उठले व तिच्या पाठीमागून जाऊन लहान पोरासारखे मी तिचे डोळे गच्च झाकले... ती एवढी दचकली ! तिचे डोळे गच्च धरत मी म्हटलं, “ कोण गं ? ओळख बघू ! ”

– तिनं माझा आवाज ओळखला असावा. मी चटकन् डोळे सोडले. तिनं मागं वळून माझ्याकडे पाहिलं. आणि इतका हर्ष झाला तिला ! ती

एकटक माझ्याकडे पाहातच राहिली. मी तिच्यासमोर उभी होते ते खरं की भास हेच तिला अजमावायचं होतं. माझे खांदे घुसळत तिनं विचारलं, “इकडं कुठं ग तूं ? ” मी म्हटलं,

“मी अलीकडेच राहायला आले इथं. पाचसहा महिने झाले यांची बदली होऊन मुंबईला आणि पाल्यात जागा मिळून दोन महिने झाले. तुझं लग्न कधी झालं ग मग ? इंटरलाच ठरवलं होतंस तू नाही ? ”

“मी बी. ए. झाले आणि लग्न केलं.” मी उत्तरले.

“तुझ्या मिस्टरांच्या कथा वाचते मी ! ”

“त्यांनी नाटकही लिहिलंयू हल्ली.”

“हो ? ” तिच्या उंचावलेल्या भुवयातून हा प्रश्न टपकन् खाली पडला.

“तुझं काय झालं ग पुढं ? रेडिओवर नाही तुला ऐकलं की नाटकातही कुठं तू दिसली नाहीस. सिनेमात घुसली असशील म्हणून सिनेमाच्या जाहिरातीही बघायच्या मी ! ”

“वाः ! सगळं लक्षात आहे हं तुझ्या ? ”

“मग काय विसरण्यासारखी गोष्ट आहे काय ती ? ”

“सगळं फुकट गेलं ते ! ”

“का ? ”

“संकल्प नि सिद्धी यामध्ये परमेश्वराची इच्छा वावरत असते ना ? ”

“कोण हा परमेश्वर ? ”

“दुसरा कोण असणार ? पती हाच स्त्रीचा परमेश्वर असतो ना ? ”

“म्हणजे ? ”

“आमच्या मिस्टरांना गाणं, नाटकात काम करणं मुळीच आवडत नाही. अगदीच अरसिक आहेत ते. कधी ‘नाटकाला किंवा सिनेमाला जाऊ या’ म्हटलं तर ‘त्यात काय बघायचं ? ’ असं कोरडेपणानं, शुष्कपणानं म्हणतील.”

“तुमच्या दोघात दोन धूवाचं अंतर दिसतं ! ”

“हो ना ! आमचं लग्न म्हणजे दोन टोकांना जोडणारी दोरी आहे.

या दोरीवरून रोज धडपडत-धडपडत तोल सावरून चालण्याचा प्रयत्न करते मी. पण सर्कशीतल्या माणसाना जमतं ते. आमच्यासारख्यांना कसं जमणार ? खोटं नाही सांगत, पण कॉलेजमधे असल्यापासून माझ्याकडे एक दिलरुबा होता ना, तो मी लग्न झाल्यावर विकून टाकला. ”

मला ते ऐकून फार वाईट वाटलं. आत्महत्या करण्याच्या प्रयत्नातून वाचलेल्या माणसासारखं मला तिचं मन दिसलं. ते मन तिच्या त्या प्रत्येक शब्दातून कण्हत होतं.

उराशी जोपासलेली स्वप्नं, महत्त्वाकांक्षा अमानुषपणे ठार करण्यात आल्या की ज्या वेदना होतात त्या दुःसह असतात. या वेदना सोसत संबंध आयुष्य जगायचं म्हणजे...

निली पुढं म्हणाली, “ आपण कोणत्या तरी ध्येयासाठी जगत आहोत या विचारातच मोठं समाधान आसतं. आयुष्याला काही अर्थ असायला हवा. नुसतेच आळशीपणानं दिवस मोजत राहायचं मला नाही आवडत. कॉलेजमधे असताना माझी एक महत्त्वाकांक्षा होती. केसरबाई केरकर, ज्योत्स्ना भोळे यांच्यासारखं नाव कमवायचं. वय वयस्क झालं, वार्धक्य आलं की आपण गायिलेली जुनी गाणी फोनोवर ऐकत राहायचं, त्या त्या गाण्यामागच्या आठवणी जाग्या करायच्या, त्यात डुचमळत राहायचं. सगळंच फुकट गेलं ते. कधी कधी वाटतं, नशिबासारखा दुसरा कुणी माणसाचा शत्रू नसेल ! ”

निली पुष्कळ दिवसांनी बोलत होती. मनात कोंडला गेलेला ओघ मुक्त करीत होती. कॉलेजमधे असताना गिरगावच्या चौपाटीवरून किंवा रेक्लमेशनवरून आम्ही फिरायला जात असू, त्या वेळी असंच मनमोकळे-पणानं आम्ही बोलायच्या. तेव्हा आमचं भविष्य रंगवीत असू. आता भोगलेल्या जीवनाच्या विटक्या रंगांना पुन्हा उजाळा देत होतो !

मला वाटतं, माणसाला मन नसतं तर माणसाच्या आयुष्यातली अधिकाधिक दुःखं कमी झाली असती.

‘मी घरी आले तरी निलीचे शब्द माझ्या कानात घुमत होते. किती दुःखी होती ती ! तिनं केलेलं मागणं तिच्या जीवनानं निष्ठुरपणे नाकारलं होतं. निली मला खूप आवडत होती. अनु म्हणूनच मला तिचं दुःख

जाणवलं... त्या दुःखानं मीही दुखावले.

निलीशी बोलताबोलता मला घरी यायला उशीर झाला. मी आले तेव्हा खोलीच्या दाराला कुलूप होतं. मी मनगटाच्या घड्याळात बघितलं. साडेआठ वाजले होते. मी दार उघडलं न् आत गेले. ‘हे’ अजून आलेच नव्हते. मी जेवून घेतलं व ह्यांची वाट बघत बसले. नऊ वाजले. दहा-अकरा – घड्याळाचा काटा पुढंपुढं जात होता. मला ह्यांचा राग आला. रोज असं हे ह्याचं उशिरा येण. सकाळी उटून कामावर जायचं व ऑफिस सुटल्यानंतर नाटकाच्या तालमीला जायचं, हा यांचा आताशा नेहमीचा कार्यक्रम. जणू आपणाला बायको आहे घरी, हे ते विसरून जातात.

काही वेळ तरी नवरा आपल्या सहवासात असावा असं बायकोला नाही का वाटत ? की पत्नीच्या भावनेकडे लक्ष्य द्यावयाचं नाही ? पतीपत्नीमधील भावनिक संबंध हे फुलापेक्षा नाजूक असतात. अतिसूक्ष्म कारणानंसुद्धा ते खरचटून जातात.

– पण ह्याना मात्र अजून हे कळलंच नव्हतं. खरं सांगायचं म्हणजे या त्यांच्या नाटकात माझं मन रमत नाही. मला वाढमयाचं तेवढंसं वेड नाही. त्यामुळं ह्यांचं हे कथालेखन किंवा नाट्यलेखन ह्याविषयी मला असावी तेवढी ओढ नाही. अन् याच कारणामुळं आमचे खटके उडतात. ते म्हणतातच, “माणूस आयुष्यात मोठ्यातली मोठी चूक करतो व ती म्हणजे लग्न.”

... आता मला ते त्यांचं वाक्य आठवलं व लगोलग निलीची आठवण झाली.

निलीला जे हवं अन् मला जे नको ते मला मिळालं होतं.

.... आयुष्यात ही अशी चुकामूक का व्हावी ? की विसंगतीचंच दुसरं नाव जीवन असावं ?...

...निली ह्यांची बायको झाली असती तर ?...

हा विचार माझ्या मनात अचानकपणे तरंगला व पाण्यात दगड टाकल्यानंतर वर्तुळं मोठी होत जातात तसा मोठा होत गेला. मला वाटलं, ‘ह्यां’च्या नाटकाच्या तालमी चालू आहेत. त्यातल्या नायिकेची भूमिका निली करते. तालमी रंगतात. नाटक रंगतं. भूमिका रंगते. निलीच्या

चेहन्यावरचं हसूं तिच्या डोळ्यातून, ओठातून, गालातून ओसंडून येतं.
तालमी संपल्यानंतर हातात हात घालून ती दोघं घरी येतात अन् घरी
आल्यावर त्यांचा एकांत असा रंगतो.

माझ्या अंगावर का कोण जाणे, शहारे उठले. आणि मग निलीचा
असा राग आला – इतका राग आला !

पण कुणावर रागवायचं मी ? निलीवर ? माझ्यावर ? ह्यांच्यावर ?
की निलीच्या नवन्यावर ? आणि रागवायचं का म्हणून ? आयुष्य ही अशी
एक विलक्षण चीज आहे-

– पत्ते खेळायला मोठ्या उमेदीत भिडू बसतात. पत्ते पिसले जातात
आणि पानं टाकली जातात. पण हवी ती पानं मिळाली नाहीत म्हणून
प्रत्येकजण निराश होतो आणि मग कितीही प्रयत्न केले तरी डाव रंगतच
नाही !

– आनंद रेगे
('झुबेदा' या कथासंग्रहातून)

